

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ

**«АУДАРМАТАНУ МЕН ӘДЕБИ
КОМПАРАТИВИСТИКАНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ»**

атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары

21 ақпан 2013 жыл

Материалы международной научно-теоретической конференции
**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ И
ЛИТЕРАТУРНОЙ КОМПАРАТИВИСТИКИ**

21 февраля, 2013 г.

Алматы 2013

Қазыбек Г. Алпысбаева А. Semantic equivalents in Kazakh of phraseological units in the novel of S. Maugham "The Moon and Sixpence"	147
Адаева Е. Д. Исабеков повестеріндегі концептілердің аудармадағы көрінісі	151
Карбозов Е. Мәдениеттік және мәдениетаралық коммуникация	156
Айтмұханбетова А. Дана хикар туралы	161
Бекишева Р. Methodik des Deutschunterrichts als DaZ	163
Утепова Б. Оспанкулова Ш. Шетел тілін оқыту үрдісінде бейнематериалдардың ынталандырушы фактор ретінде қолданылуы	168
Утепова Б. Оспанкулова Ш. Бейнефильмдерді қолданудың психологиялық негізі	173
Коробейникова Л. О некоторых аспектах организации работы студентов по письменному переводу технических текстов	178
Орқараева А. Қазақ топонимикалық атауларын ағылшын тілінде беру мәселелері	183
Азиева Г. Ағылшын, қазақ және орыс тілдеріндегі антропоцентристік мақалдардың лексика-семантикалық ерекшеліктері	187
Садықова А. Түсіпова А. Шет тіліндегі көркем туындыдағы тұрақты тіркестердің қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері	191
Бекмуратова А. Проблема перевода и интерпретации художественного текста	196
Қалиева А. Активизация работы студентов при обучении чтению	204
Рскелдиева Д., Утемғалиева Н. Ішкі ағзалардың соматикалық фразеологизмдерді жасауда ұйытқы болу жиілігі	207
Даутова Г. С. Қалиевтің аудармашылық шеберлігі. (С. Михалковтың «Степа ағай» өлеңінің тәржімасы бойынша)	213
Вьюкова О. Своеобразие романа Чарльза Диккенса «Наш общий друг» и проблемы перевода	219
Дарбекова А. Переводческая интерпретация романа Ф. Купера "Последний из могикан или Повествование о 1757 году"	225
Абильмажинова Д. Перевод сборника Б. Канапьянова «Время тишины» на английский язык в контексте литературной компаративистики	230
Бекерешвили Н. История перевода произведений Джека Лондона на русский язык и проблема перцепции	235
Жусупова А. Особенности творчества С. Кинга и восприятие его мотивов и идей	240
Жүзбаева А. И. Гончаровтың «Жар» романындағы пейзаждардың аударылуы	245
Мартынова М. Разработка словообразовательного значения в современной лингвистике	248
Мартынова М. Образование новых слов на основе имен собственных	252
Онгарбаева М. Сопоставительный анализ пословиц, объективирующих концепты брак и семья в казахском и английском языках	253

5	Stomach	12	
6	Liver	10	4,33
7	Bowel	8	3,61
8	Gorge	4	2,89
9	Gall	4	1,44
10	Lung	4	1,44
11	Gum	4	1,44
12	Belly	4	1,44
13	Spleen	3	1,08
14	Kidney	2	0,72
15	Gullet	1	0,36
16	Tube	1	0,36
17	Womb	1	0,36
	Total	277	100,00

Ағылшын тілінде 17 ішкі соматизмнің ұйытқы болуымен жасалған соматикалық фразеологизм қатарынан ең жоғары жиілікке ие *жүрек/heart* соматизмі 120 фразеологиялық бірлік жасаған байқауға болады, тіпті сандық жағынан қазақ тілінен де артық. *Til/Tongue* (48), *mi/brain* (26), *mic/tooth* (25) соматизмдері көмегімен жасалған соматикалық фразеологизм жиілігі жоғары, алқарын/*stomach* (12), *бауыр/liver* (10), *ішек/bowel* (8) соматизмдерінің жиілігі орта деп есептесек, *өкпе/lung* (4), *өт/gall* (4), *жұтқынишақ/gorge* (4), *құрсақ/belly* (4), *қызыл иек/gum* (4), *малақ/spleen* (3), *бүйрек/kidney* (2), *жатыр/womb* (1), *өңеш/gullet* (1), *бронх/bronchial tube* (1) ішкі ағзаларының соматикалық фразеологизм жасаудағы жиілігін шартты түрде төмен деп алуымызға болады.

Қазақ және ағылшын тілдерінде соматикалық фразеологизм жасаудағы ішкі анатомиялық атаулардың жалпы саны (21/17) мен соматикалық фразеологиялық бірлік санында (463/277) екі тілде айырмашылықтар болғандықтан (қазақ тілінде жоғары, ағылшын тілінде төмен), жалпы соматикалық тұрақты тіркестердің жиілігі бойынша пайыздық көрсеткіште қазақ және ағылшын тілдерінде алшақтықтар байқалады.

Туыстығы жағынан әртүрлі екі тілдегі фразеологиялық және түсіндірме сөздіктерінің негізінде сұрыпталған бірліктер саны төмендегідей көрсеткішке ие, ішкі ағзалардың ұйытқы болуымен жасалған соматикалық фразеологизмдердің жалпы саны 740 соматикалық бірлік, оның 463 бірлігі қазақ тілінде, ал ағылшын тілінде 277 бірлік бар екені анықталды. Туыстығы жағынан әртүрлі қазақ және ағылшын тілдерінде «жүрек» соматизмі фразеологиялық бірлік жасауда шартты түрде бірдей жоғары жиілік көрсеткішіне (қазақ тілінде – 100, ағылшын тілінде – 120) ие екенін байқадық. Сонымен қатар *тіл* соматизмінен жасалған соматикалық фразеологизм де басқа ағзаларға қарағанда екі тілде де (90/48) жоғары көрсеткішке ие.

Соматикалық фразеологизмдер лексиканың ежелгі қабаты болып табылса, адам дене мүшелерінің атаулары – адамзат тарихында алғаш пайда болған сөздердің бірі. Адам қоршаған органы өзіне қарап өлшеуден, өзін-өзі танудан, өзі бойына шақтап пішуден бастайды. Бұл тұрғыда, оған ең жақын, ең түсінікті тілдегі сөз – өзінің дене мүшелері. Соматикалық фразеологизмдер ертедегі адамдардың бейнелеп сөйлеуге талпынған ежелгі көзкемсез үлгілері, танымдық қызығушылықты атқаратын универсалиялар болып табылады. Дене мүше атауларының ұйытқы болуымен жасалған фразеологизмдер қазақ және ағылшын тілдерінде де аз емес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сұлтангубиева А.А. Тілдік бейнедегі жүрек концептісінің көрінісі (қазақ, орыс, ағылшын тілдері бойынша). Алматы, 2009. – 122 б.
2. Рақышев А. Анатомия терминдері сөздігі. Алматы: Рауан, 1994. – 186 б.
3. Нұрышев М. Адам анатомиясы. Оқулық. Алматы: Қарасай, 2006. – 348 б.
4. Кенесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. Алматы, 1977.
5. «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі». Алматы: Ғылым, 1986. – I-X Т.
6. Cowie A.P., Mackin R., McCaig I.R. Oxford dictionary of English idioms. Oxford University Press. 2002. – 685 p.
7. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. В 2 томах. Изд. 3-е, Москва: Советская энциклопедия, 1967. – с. 738.
8. J. Seidl, McMordie «Oxford English Idioms». Oxford University Press. 1992. – 317 p.

Даутова Г.,

ҚазҰУ-дың I курс магистранты

С. Қалиевтің аудармашылық шеберлігі. (С. Михалковтың « Степа ағай» өлеңінің тәржімасы бойынша)

Балаларға арналған халық өлеңдері өте күрделі болумен қатар, оның өзі әр алуан. Балалар өлеңінің кейбіреулері белгілі сюжетке, қою оқиғаға құрылады да, өлең шумақтары біріне – бірі тығыз байланысты келеді. Кейбір өлеңдер белгілі сюжетке, қою оқиғаларға құрылмайды. Олар бір тақырыптан екінші тақырыпқа тез ауысады, тез өзгере береді. Өлең шумақтары бір-біріне байланыссыз тұрады. Мұндай өлеңдердің бір тақырыптан екінші тақырыпқа тез ауысып, тез өзгеру себептері баланың жастық ерекшеліктері мен білім көлеміне байланысты. [28,726]

С.Қалиев балалар әдебиетінің көрнекті өкілдері С.Маршактың, А.Бартоның, Я.Бжехваның, С.Михалковтың шығармаларын қазақша сөйлетті. Енді аудармашының талантын, ізденісін түпнұсқамен салыстырып талдайық. Ең алдымен тоқталатынымыз, Сергей Михалковтың «Дядя Степа» өлеңі. Оны С.Қалиев «Степа ағай» деген атпен 1978 жылы аударып шықты.

С.В.Михалков орыс кеңес жазушысы. М.Горький атындағы әдебиет институтында оқыды. Өлеңдері 1928 жылдан жариялана бастады. Ал, 1936

10.	Талақ/(көкбауыр)	8	Spleen	3
11.	Жатыр	2	Womb/Uterus;	1
12.	Тіл	90	Tongue	48
13.	Тіс	23	Tooth	25
14.	Өңеш	10	Gullet	1
15.	Құрсак	10	Belly	4
16.	Қызыл иек	1	Gum	4
17.	Қуық	4	Bladder	-
18.	Таңдай	11	Palate	-
19.	Жұлын	9	Neuraxis	-
20.	Кеңірдек	8	Trachea/windpipe	-
21.	Көмей	24	Larynx	-
22.	Бронх/ауатамыр	-	Tube	1

Қазақ тілінде 28 ішкі ағзадан 21 соматизм фразеологизм жасауда кеңінен қолданылатын болса, ағылшын тілінде аталғандардың ішінен 17 ішкі соматизм ғана фразеологизмде ұйытқы болады. Таңдай (palate), көмей (larynx), кеңірдек (trachea/windpipe), жұлын (neuraxis), қуық (bladder) секілді соматизмдер ағылшын тілінде фразеологизмде қолданылмаса, бронх/ауатамыр (bronchial tube) соматизмі көмегімен жасалған қазақ тіліндегі соматикалық фразеологизмдер лексикографиялық деректерден кездестірмедік. Жоғарыда келтірілген сандық мәліметті пайыздық тұрғыдан қарастырсақ, төмендегідей нәтижеге қол жеткізе аламыз.

Кесте - 3

Қазақ тіліндегі ішкі ағзалардың ұйытқы болуымен жасалған соматикалық фразеологизмдердің пайыздық көрсеткіші

№	Соматизмдер	Қазақ тіліндегі СФ жалпы саны	Пайыздық көрсеткіш, %
1.	Жүрек	100	21,6
2.	Тіл	90	19,44
3.	Бауыр	53	11,45
4.	Қарын	32	6,91
5.	Өкпе	31	6,7
6.	Көмей	24	5,18
7.	Ми	23	4,97
8.	Тіс	23	4,97
9.	Ішек	12	2,59
10.	Таңдай	11	2,38
11.	Өңеш	10	2,16
12.	Құрсак	10	2,16

210

13.	Жұлын	9	1,94
14.	Бүйрек	8	1,73
15.	Кеңірдек	8	1,73
16.	Талақ	8	1,73
17.	Қуық	4	0,86
18.	Өт	3	0,65
19.	Жатыр	2	0,43
20.	Жұтқыншақ	1	0,22
21.	Қызыл иек	1	0,22
	Барлығы	463	100,00

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ішкі ағзалардың ұйытқы болуымен туындаған соматикалық фразеологизмдердің жалпы санын нақты айту қиын. Қазақ тілінде шамамен 21 (ішкі ағза) соматизмнен туындаған фразеологиялық бірліктерді жаппай сұрыптап, топтастыру нәтижесінде төмендегідей сандық қатынасты байқадық: жүрек соматизмінен туындаған фразеологиялық бірлік қазақ тілінде ішкі ағзалар ішіндегі ең жоғары жиілікті құрайтыны мәлім болды, нәтижеде шамамен 100 бірлік жинақталды. Сондай-ақ тіл (90 бірлік) және бауыр (53 бірлік) соматизмдерінің жиілігі қазақ тілінде жоғары, ал қарын (32), өкпе (31), ми (23), көмей (24), тіс (23) секілді ішкі ағзалардың соматикалық фразеологизм жасаудағы жиілігі орта, қалған ішек (12), таңдай (11), өңеш, (10), құрсак (10), жұлын (9), бүйрек (8), кеңірдек (8), талақ (8), қуық (4), өт (3), жатыр (2), жұтқыншақ (1), қызыл иек (1) секілді соматизмдер 10-нан төмен соматикалық фразеологиялық бірлік жасау арқылы ең төменгі жиілікті құрады. Кейбір ішкі соматизмдер, мысалы тоқ ішек, тік ішек, бронх, соқыр ішек пен ұйқы безі секілді анатомиялық атаулар қазақ тілінде фразеология жасау саласында қолданылмайтынына куә болдық.

Қазақ және ағылшын тіліндегі ішкі ағзалардан туындаған соматикалық фразеологизмдердің жиілігіндегі ерекшеліктерді нақты байқау мақсатында, төменде ағылшын тіліндегі соматикалық фразеологизмдер жиілігінің пайыздық көрсеткіші берілген:

Кесте - 4

Ағылшын тіліндегі ішкі ағзалардың ұйытқы болуымен жасалған соматикалық фразеологизмдердің пайыздық көрсеткіші

№	Somatisms	Ағылшын тіліндегі ішкі ағзалар ұйытқы болған СФ жалпы саны	Percent, %
1	Heart	120	43,32
2	Tongue	48	17,33
3	Brain	26	9,39
4	Tooth	25	9,03

211

«Адам анатомиясы» [3] атты еңбектеріне сүйене отырып, «Ішкі органдар туралы ілім» атты тарауында берілген мәліметтерден адамның ішкі ағзаларына төмендегідей анатомиялық атауларды жатқыздық. Адамның ішкі ағзалар атауларының қазақ және ағылшын тілдеріндегі аудармалары төмендегі кестеле берілген:

Кесте – 1

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ішкі ағзалар атаулары

№	Қазақ тіліндегі ішкі ағзалар	Ағылшын тіліндегі ішкі ағзалар
1.	Ащы ішек	Small intestine
2.	Бауыр	Liver
3.	Бронх (ауатамыр)	Bronchial tubes
4.	Бүйрек	Kidney
5.	Жатыр	Uterus; womb
6.	Жұлын	Spinal cord
7.	Жұтқыншақ	Gorge
8.	Жүрек	Heart
9.	Кеңірдек	Trachea, Windpipe
10.	Көмей	Larynx
11.	Қалқанша без	Thyroid gland, glandula
12.	Қарын (асқазан)	Stomach
13.	Құрсақ	Belly, abdomen
14.	Қызыл иек	Gum
15.	Қуық	Bladder
16.	Ми	Brain
17.	Өкпе	Lungs
18.	Өңеш	Gullet
19.	Өт	Gall
20.	Соқыр ішек	Blind intestine
21.	Көкбауыр	Spleen
22.	Таңдай	Palate
23.	Тоқ ішек	Large intestine
24.	Тік ішек	Straight intestine
25.	Тіл	Tongue
26.	Тіс	Tooth
27.	Ұйқы безі	Pancreas
28.	Ішек	Bowels, intestine

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ішкі ағзалар негізінде пайда болған соматикалық фразеологизмдерді салғастыру кезінде аталған тақырып бойынша мәлімет табуда кейбір қиындықтарға тап болдық. Нақтылап айтар болсақ, кез келген тілдің ең көп әрі құнарлы бөлігін, 30% қамтитын ішкі ағзалар негізінде туындаған соматикалық фразеологизмдерге қатысты лексикографиялық еңбек

сөздіктің (түсіндірме сөздік болсын, екі тілдегі аударма сөздіктің болсын) осы уақытқа дейін жарық көрмеуі бірқатар қолайсыздықтар туындатты. Нәтижеде қазақ және ағылшын тілдеріндегі қолға түскен сөздіктердің барлығын қарап, соның ішінен ішкі ағзаларға қатысты тұрақты тіркестерді іздеп табуымызға, біріктеп отыруға тура келді. Мұнда тіл біліміндегі жалпылай сұрыптай тәсілі (прием сплошной выборки) кеңінен қолданылды. Осы аталған жаппай сұрыптау тәсілі негізінде қазақ және ағылшын тілдеріндегі лексикографиялық еңбектерді қолдана отырып, ішкі ағзалар ұйытқы болған соматикалық фразеологизмдердің 740-қа (қазақ тілінде – 463, ағылшын тілінде – 277) жуық бірлігі жинақталды.

Қазақ тілінде І. Кеңесбаевтың «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі» [4], «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі» (I-X т.) [5], ал ағылшын тілінде Cowie A.P., Mackin R., McCaig I.R. Oxford dictionary of English idioms [6], A.B. Куининнің «Ағылшынша-орысша фразеологиялық сөздігі» [7], J. Seidl, McMordie «Oxford English Idioms» [8] еңбегі, «Collins ағылшынша-орысша тұрақты тіркестер сөздігі» [9], «English-Russian dictionary of Idioms» [10] атты лексикографиялық еңбектер негізінде ішкі ағзалар ұйытқы болған соматикалық фразеологизмдерді бірінші сұрыптау әдісі арқылы 740-қа жуық фразеологиялық бірліктерді топтастырдық. Осы сөздіктер негізінде жинақталған соматикалық фразеологизмдер құрамында қазақ және ағылшын тілдерінде жүрек (heart), бауыр (liver), бүйрек (kidney), өкпе (lungs), қарын (stomach), ішек (bowels), ми (brain), жұлын, өңеш, кеңірдек, көмей, жұтқыншақ, өт, қуық, жатыр (womb), талақ (көкбауыр) (spleen), тіс (tooth), тіл (tongue), таңдай (palate) секілді ішкі ағзалар ұйытқы болып отырғанына көз жеткіздік. Аталған соматизмдердің фразеологизм жасаудағы өнімділігін анықтау мақсатында төмендегі кестеде ішкі ағзалардың ұйытқы болуымен жасалған соматикалық тұрақты тіркестердің қазақ және ағылшын тілдердегі жиілігінің сандық көрсеткіші берілген.

Кесте – 2

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ішкі ағзалар ұйытқы болған соматикалық фразеологизмдер жиілігінің сандық көрсеткіші

№	Соматизмдер	Қазақ тіліндегі СФ жалпы саны	Somatisms	Ағылшын тіліндегі СФ жалпы саны
1.	Жүрек	100	Heart	120
2.	Бауыр	53	Liver	10
3.	Бүйрек	8	Kidney	2
4.	Өкпе	31	Lungs	4
5.	Қарын/(асқазан)	32	Stomach	12
6.	Ішек	12	Bowel	8
7.	Ми	23	Brain	26
8.	Жұтқыншақ	1	Gorge	4
9.	Өт	3	Gall	4

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы Абай ғылыми-зерттеу институты баспаға ұсынған.

Редакциялық алқа:

Ж.Дәдебаев, Т.Есембеков, А.Жақсылықов,
М.Үмбетаев, Ө.Тарақ, Л.Мұсалы.

Құрастырған:

филология ғылымдарының кандидаты, доцент Л. Ж. Мұсалы

«Аударматану мен әдеби компаративистиканың өзекті мәселелері» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. / Құрастырған Л. Ж. Мұсалы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 304 бет.

ISBN 9965-30-803-9

Жинақ әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-да өткен «Аударматану мен әдеби компаративистиканың өзекті мәселелері» атты халықаралық ғылыми теориялық конференция материалдары негізінде дайындалды. Аударматану ғылымының теориясы мен әдістемесі, әдеби байланыстар, көркем аударманы талдау мен бағалаудың өзекті мәселелеріне назар аударылады.

Көркем аударма мәселелерімен айналысатын мамандарға, аспиранттар мен студенттерге арналады.

ISBN 9965-30-803-9

© әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2013